

Pojęcie lichwy w ekonomii islamskiej

Autor: Adam Bukowski

Artykuł opublikowany w „Annales. Etyka w życiu gospodarczym” 2014, vol. 17, nr 3, s. 43-52

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Stable URL: http://www.annaesonline.uni.lodz.pl/archiwum/2014/2014_3_bukowski_43_52.pdf

A Question of Usury in Islamic Economics

Author: Adam Bukowski

Source: 'Annales. Ethics in Economic Life' 2014, vol. 17, no. 3, pp. 43-52

Published by Lodz University Press

Stable URL: http://www.annaesonline.uni.lodz.pl/archiwum/2014/2014_3_bukowski_43_52.pdf

© Copyright by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2014

Used under authorization. All rights reserved.

Adam Bukowski

Uniwersytet Łódzki, Katedra Historii Myśli Ekonomicznej i Historii Gospodarczej
e-mail: adam-bukowski@o2.pl

Pojęcie lichwy w ekonomii islamskiej

A Question of Usury in Islamic Economics

The concept of Islamic economics as a coherent economic and financial system basically does not exist. Some authors take it, however, for simplicity, understanding by this description any entities and legal regulations, mainly in the financial markets, driven – either declaratively or in fact – on the principles derived from religious precepts of Islam. The emphasis is put on so-called interest-free banking, which involves the concept of usury (*riba*).

By referring to the essence of Islamic economics, the author shows the differences and similarities between ‘interest-free’ Islamic banking and conventional banking (Western-style). It turns out that the differences are almost exclusively at the level of declarations and similarities that arise from attempts to circumvent religious regulations, as in the *riba*, are much more numerous than it might seem. They result from the need to fuse Islamic finances with global financial markets, which at least at the point of contact eliminates the capability of maintaining the autonomy of the local banking system. In addition, interest-free Islamic banking development meets an obstacle in the shape of the market presence of conventional banks, which are its natural ideological competition. Thus, although the Islamic Development Bank estimates the size of the market of the Islamic system of financial services in 2015 at between 2 to 8 trillion dollars, one seems to be entitled to conclude that, in practice, between Islamic economics and capitalist economies of the West, at least in terms of banking services, the differences are purely semantic, and both Western and Islamic deposit, credit and investment products are in fact identical.

Keywords: Islamic banking, Islamic economics, interest-free economics, *riba*, usury

JEL Classification: P49

1. Pojęcie ekonomii islamskiej

Rozważając zagadnienia etyki gospodarczej, zwykliśmy ograniczać się do dorobku myśli Zachodu – czy to w ujęciu chrześcijańskim, czy świeckim. Ignorujemy natomiast – z niewiedzy lub zwykłego braku zainteresowania – dorobek innych kultur, w szczególności kręgu kultury islamskiej. Islam jest postrzegany głównie poprzez pryzmat religijno-społeczny, z całkowitym pominięciem aspektów ekonomicznych. Tymczasem system finansowy, oficjalnie oparty na wartościach islamskich (w dalszej części tekstu autor będzie posługiwał się pojęciem islamskiego systemu usług finansowych – ISUF), wg agencji Moody's obejmuje obecnie rynek o wartości ok. 700 mld dol., z perspektywą szybkiego wzrostu do 4 bln dol.¹ Jego zasięg ogranicza się głównie do krajów Rady Współpracy Zatoki Perskiej², lecz produkty finansowe tworzone w duchu ekonomii islamskiej oferują nawet banki zachodnie, takie jak Lloyds TSB, HSBC, Deutsche Bank czy Citibank³.

Pojęcie ekonomii islamskiej w rozumieniu spójnego systemu gospodarczo-finansowego w zasadzie nie istnieje. Stanowi ono rodzaj „tradycji wynalezionej”, twór powstały w połowie XX w. jako próba syntezy myśli islamskiej sięgającej średniowiecza. Niektórzy autorzy przyjmują je jednak dla uproszczenia, zamykając w nim opis działań podmiotów gospodarczych oraz regulacji prawnych, głównie w zakresie rynków finansowych, opartych – czy to deklaratywnie, czy faktycznie – na zasadach wywodzących się z religijnych nakazów islamu. Największy nacisk kładziony jest na tzw. bankowość bezodsetkową, z którą wiąże się pojęcie lichwy (*riba*), nadużyciem byłoby jednak ograniczanie analizy wyłącznie do tej jednej cechy. Ekonomia islamska opiera się bowiem na trzech filarach: unikaniu rozrzutności, konsultacyjnym charakterze władzy oraz sprawiedliwości dystrybucyjnej⁴. Parvez Ahmed zauważa: *Finansowość islamska to nie tylko zakaz riba, ale też dokonywania nadmiernych spekulacji czy też wymiany w warunkach zwiększonego ryzyka (baj' al-gharar). Zgodnie z prawodawstwem dotyczącym życia gospodarczego niedozwolone są również oszustwa (ghubun) oraz zwodzenie (tadlis), a także hazard (majsir)*⁵.

2. Zakaz *riby* jako fundament ekonomii islamskiej

Pojęcie *riby* ściśle wiąże się z rozrzutnością (*israf*) i żądzą pieniądza. *Odsetki* – pisze islamski ekonomista A. Rahman – *rodzą umiłowanie pieniądza i pragnienie groma-*

¹ A. Alzalabani, R.D. Nair, *Financial Recession, Credit Crunch and Islamic Banks: A Case Study of Al Rajhi Bank in the Kingdom of Saudi Arabia*, 'East-West. Journal of Economics and Business', Vol. XVI 2013, No. 1, s. 16.

² W jej skład wchodzi: Arabia Saudyjska, Bahrajn, Katar, Kuwejt, Oman i Zjednoczone Emiraty Arabskie. Trwają również prace nad włączeniem w skład Rady nowych członków: Jordanii i Maroka.

³ A. Alzalabani, R.D. Nair, op. cit., s. 16.

⁴ M.A. Muqtedar Khan, *Mitologia i teologia w ekonomii muzułmańskiej*, „As-Salam”, nr 2 (26) 2012, Wyd. Liga Muzułmańska w Rzeczypospolitej Polskiej, s. 14.

⁵ P. Ahmed, *Finansowość muzułmańska wobec wyzwań współczesnego świata*, „As-Salam”, nr 2 (26) 2012, Wyd. Liga Muzułmańska w Rzeczypospolitej Polskiej, s. 12.

dzenia majątku. Ludzie stają się samolubni, nieszczęśliwi, ograniczeni, ich serca kamienieją⁶. Literatura poświęcona ekonomii islamskiej podkreśla znaczenie etyki i sprawiedliwości społecznej realizowanej poprzez sprawiedliwy podział zasobów, w czym niebagatelny udział ma zakaz pobierania odsetek, jako prowadzących do koncentracji bogactwa.

Pożyczanie pieniędzy na procent – argumentują autorzy Przyczynku do finansowości islamskiej – kieruje strumień pieniądza do tych, którzy kojarzeni są z niskim ryzykiem kredytowym (np. rządy), lub do tych, którzy są w stanie nas przed nim zabezpieczyć (np. osoby majątne bądź wielkie korporacje), nawet jeśli ich przedsięwzięcia i idee nie mają dużego potencjału ekonomicznego⁷.

Wtórąje im M.N. Siddiqi: *Odsetki to transfer bogactwa od biednych do bogatych, poszerzający nierówności w dystrybucji bogactwa⁸*. Ekonomię islamską z jej etyką i przywiązaniem pieniądza do produkcji przeciwstawia się więc chciwości i nastawieniu na zysk kapitałowy, obwinianym m.in. za niedawny kryzys na rynku kredytów subprime.

Zakaz pobierania odsetek ma swoje umocowanie w Koranie:

O wy, którzy wierzycie! Nie zdzierajcie lichwy podwójnie podwojonej i bójcie się Boga! [Koran 3:130]⁹,

(...) i ponieważ brali lichwę, chociaż to było im zakazane [Koran 4:161].

Sprzyjając gromadzeniu majątku i umożliwiając życie wyłącznie w oparciu o dochody z kapitału, odsetki stanowią również barierę w rozwoju sfery produkcyjnej. Celem ekonomii islamskiej jest zatem stworzenie ram dla wszelkiej aktywności gospodarczej, która służy wzrostowi wynikającemu z wykorzystania wszystkich trzech czynników produkcji – pracy, ziemi i kapitału – w imię sprawiedliwości społecznej. Zakaz stosowania odsetek rodzi wiele problemów, z jednej strony zniechęca bowiem banki do udzielania kredytów, z drugiej zaś zniechęca depozytariuszy do powierzania bankom swojego majątku. Ideę oprocentowania zastąpiono więc pojęciem stopy zwrotu z kapitału, produkty kredytowe zaś – kontraktami opartymi na podziale zysków, służącymi finansowaniu przedsięwzięć długookresowych, oraz *murabahą* i *idżarą* – odmianą pożyczki i leasingu, służącymi finansowaniu krótkookresowemu.

⁶ A. Rahman, *Economic Doctrines of Islam*, 2nd ed., Vol. 3, Islamic Publications, Lahore 1980, s. 55 [za:] T. Kuran, *Islam and Mammon. The Economic Predicaments of Islamism*, Princeton University Press, Princeton and Oxford 2006, s. 8.

⁷ B. Shanmugam, Z.R. Zahari, *A Primer on Islamic Finance*, Research Foundation of CFA Institute, [s. l.] 2009, s. 5.

⁸ M. Nejatullah Siddiqi, *Muslim Economic Thinking: A Survey of Contemporary Literature*, Islamic Foundation, Leicester 1981, s. 63 [za:] T. Kuran, op. cit., s. 8.

⁹ Cytaty z Koranu w tłum. Józefa Bielawskiego, http://www.planetaislam.com/koran_bielawski.html, (data dostępu: 11.05.2013).

3. Idea podziału zysku w ekonomii islamskiej

– *mudaraba i muszaraka*

Należy zwrócić uwagę na fakt, że umowa (*mudaraba*) pomiędzy posiadaczem kapitału oraz osobą zarządzającą zakłada podział zysków, lecz nie ewentualnych strat; te ponosi jedynie dawca kapitału. Mimo to nie może on ingerować w zarządzanie przedsięwzięciem. Odmianą *mudaraby* jest kontrakt *muszaraka* (dosł. podział), częściowo przypominający spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością. Jest on zawierany przez dwie lub więcej stron, które wspólnie zakładają działalność gospodarczą, wnosząc do niej kapitał, własną pracę oraz biorąc czynny udział w zarządzaniu. Zysk dzieli się zgodnie z umową, niedopuszczalne jest jednak uprzednie określenie stałej kwoty wypłaty. Stratę dzieli się pośród wspólników proporcjonalnie do wniesionego kapitału. Ponieważ jednak dopuszczalny jest również „bierny” (czysto kapitałowy) udział w przedsięwzięciu, stroną takiej umowy może być także bank. *Muszaraka* umożliwia zatem prowadzenie funduszy inwestycyjnych, których biernymi wspólnikami stają się nabywcy udziałów. Mogą oni inwestować w akcje przedsiębiorstw, inwestowanie w oprocentowane obligacje konwencjonalne dopuszcza się natomiast jedynie wówczas, gdy otrzymane korzyści wykorzystywane są do realizacji projektów społecznie użytecznych. Dodatkowym obostrzeniem jest jednak zakaz inwestowania w działalność niezgodną z prawem islamskim. Niemożliwe jest więc inwestowanie w branże: hazardową, muzyczną, pornograficzną, filmową, produkcji wieprzowiny, wyrobów tytoniowych i alkoholowych, jak również lokowanie kapitału w większości konwencjonalnych instytucji finansowych, ponieważ w przeważającej części swojej działalności posługują się one odsetkami.

Produkty bankowe konstruowane w oparciu o wymienione kontrakty bezodsetkowe obejmują depozyty transakcyjne (rozliczeniowe) oraz depozyty inwestycyjne, obarczone ryzykiem straty i niepewnością względem zmiennej wielkości wypłat (zysku). W świetle powyższego nie ma mowy o bezpiecznych instrumentach finansowych w rodzaju lokat i obligacji o stałym oprocentowaniu.

Mudarabę i *muszarakę* można przyrównać do zachodniego mechanizmu *venture capital*. Zwolennicy tych rozwiązań wskazują na ich stabilizacyjny charakter w odniesieniu do gospodarki jako całości. W przeciwieństwie do zachodnich pożyczek, nastawionych na krótkoterminowy zysk i uwolnionych od ryzyka straty po stronie pożyczkodawcy, kontrakty finansowe zawierane w ramach ISUF wiążą kapitałodawcę i kapitałobiorcę wspólnotą interesów, promując korzystne, acz długofalowe przedsięwzięcia. Przedsiębiorcy, który jest uwolniony od ryzyka utraty kapitału, łatwiej inwestować, pożyczkodawca zaś, ryzykując utratę kapitału, nie angażuje się w awanturnicze, obarczone wysokim ryzykiem przedsięwzięcia bądź spekulacje, a w przypadku kontraktu *muszaraka* bierze też czynny udział w zarządzaniu biznesem. W zamian może liczyć na wyższe, choć nieokreślone z góry zyski.

Wkłady długoterminowe zwiększają możliwość zysku. Jeżeli inwestycja przyniesie straty, bank gwarantuje klientowi zwrot pełnej wniesionej przezeń kwoty. Ewentualne straty są pokrywane z części zysku, jaką zatrzymuje bank. W przypadku kont inwestycyjnych ryzyko straty jest jednak prawie zerowe. Banki muzułmańskie najczęściej inwestują pieniądze ulokowane przez ich klientów w kupno i sprzedaż papierów wartościowych, „twardej” waluty oraz złota i srebra¹⁰.

4. Finansowanie bieżące – *murabaha* oraz *idżara*

Konieczność stworzenia krótkookresowego systemu finansowania, pozbawionego pojęcia odsetek, doprowadziła do powstania najpopularniejszego¹¹ produktu finansowego ISUF, jakim jest *murabaha* – kontrakt sprzedaży z odroczeniem płatności, uwzględniający pośrednika w postaci banku. Mechanizm jego działania jest następujący: przedsiębiorca, który zamierza dokonać zakupu określonego towaru, lecz nie posiada niezbędnego kapitału, zwraca się o pomoc do banku. Bank realizuje zakup we własnym imieniu, by następnie odsprzedać przedsiębiorcy towar z odroczonym terminem płatności, ale za wyższą cenę, doliczając „premię za fatygę”. Istotą transakcji jest przeniesienie prawa własności, sprawiające, że bank naraża się na ryzyko np. kradzieży – nie pobiera więc opłaty „za nic”. W tym świetle podwyższenie ceny przedmiotu jest zrozumiałe, należy jednak pamiętać, że często obydwie transakcje odbywają się niemal równolegle (w odstępie kilku sekund), różnica jest więc czysto symboliczna. Opóźnienie w płatności ze strony przedsiębiorcy teoretycznie nie wiąże się z żadnymi konsekwencjami, jako że karne odsetki byłyby sprzeczne z zakazem *riby*. W praktyce *murabaha* nie odbiega od konwencjonalnego kredytu, ponieważ bank pobiera „kaucję” na poczet ewentualnego opóźnienia spłaty i przyznaje „rabat” za spłatę w terminie¹².

Analogicznie rozwiązano kwestię leasingu, w finansowości islamskiej funkcjonującego pod postacią kontraktu nazywanego *idżara*. Przedsiębiorca potrzebujący np. samochodu dostawczego zgłasza się do banku, który przekazuje mu pojazd w zamian za określoną kwotę, na którą składają się wartość pojazdu i zmiana wartości pieniądza w czasie. Płatność zostaje rozłożona na części. W teorii mamy więc do czynienia z przejściem ryzyka przez bank, jako wyłącznego właściciela samochodu. W praktyce bank zmusza przedsiębiorcę do złożenia zabezpieczenia wynajmowanego przedmiotu oraz opłacenia ubezpieczenia pojazdu, co zbliża transakcję do konwencjonalnej umowy leasingu¹³.

¹⁰ A. Nazmi, *Bankowość muzułmańska*, PWN Biznes, <http://biznes.pwn.pl/haslo/3874125/bankowosc-muzulmanska.html> (data dostępu: 11.05.2013).

¹¹ T. Kuran, op. cit., s. 10.

¹² Ibidem, s. 10.

¹³ Ibidem, s. 11. Timur Kuran na podstawie własnych doświadczeń wskazuje, że tego typu praktyka jest powszechna w bankowości islamskiej.

5. Pożyczki krótkookresowe

Zakaz lichwy utrudnia także najprostszą formę pożyczania kapitału, czyli krótkookresowe pożyczki pieniężne. Bezodsetkowe użyczenie kapitału byłoby dla banku niemożliwe (a raczej nieopłacalne) na dłuższą metę, dokonuje się więc prostego zabiegu, którego świetny przykład przytacza T. Kuran. Załóżmy, że pożyczkobiorca A zamierza pożyczyć od banku B 100 dol. z oprocentowaniem 5%. B kupuje więc od A krzesło za 100 dol., po czym natychmiast odsprzedaje mu je za 105 dol., odracając jednak termin płatności o rok¹⁴. Choć żadna z transakcji nie uwzględnia odsetek, stanowią one ekwiwalent pożyczki w wysokości 100 dol., oprocentowanej 5% w skali roku.

6. Bankowość islamska w praktyce

Pierwszy bank islamski powstał w 1963 roku w miejscowości Mit Ghamr w Egipcie i był udaną próbą wcielenia w życie bankowości opartej na ekonomii islamskiej. Bank Oszczędnościowy Mit Ghamr zajmował się obsługą depozytów i pożyczek, pełnił funkcję udziałowca w kapitale przedsiębiorstw, prowadził inwestycje bezpośrednie, realizował też funkcje społeczne.

Depozyty nie były oprocentowane; ich rola zasadzała się na rozwijaniu nawyku stałego oszczędzania u depozytariuszy, którymi byli głównie studenci, robotnicy i gospodynie domowe. Konta inwestycyjne funkcjonowały natomiast w oparciu o zasadę podziału zysku i odpowiedzialności za stratę.

Pożyczki dzieliły się na nieoprocentowane pożyczki nieinwestycyjne, mające stanowić krótkookresowe wsparcie w trudnej sytuacji (pod warunkiem, że ich beneficjent był depozytariuszem banku), oraz inwestycyjne, również opierające się na zasadzie podziału zysku. Służyły drobnym przedsiębiorcom, którzy posiadali wiedzę i umiejętności niezbędne do otwarcia własnej działalności gospodarczej, jednak cierpieli na brak kapitału. Według A. El-Ashkera ich mechanizm kształtował się następująco:

Poprzez udział w kapitale własnym bank sprawował współwłaścicielstwo, zachowując prawo do współwłasności firmy i udziału w zysku proporcjonalnie do wielkości zainwestowanego kapitału. Inwestycje bezpośrednie bank rozpoczął w drugim roku swego istnienia. Były to między innymi: cegielnia, prywatna szkoła, fabryka makaronu, półautomatyczna piekarnia, mechaniczne nawadnianie pól i mleczarnia¹⁵.

Funkcje społeczne bank realizował za pomocą specjalnego funduszu jałmużny, służącego rozdzielaniu dobrowolnych wpłat osób fizycznych z przeznaczeniem na cele społeczne.

¹⁴ Ibidem, s. 15.

¹⁵ A. El-Ashker, *Egypt: An Evaluation of the Major Islamic Banks* [w:] *Islamic Financial Markets*, red. R. Wilson, Routledge, Oxon and New York 2012, s. 60.

Bank okazał się wielkim sukcesem: w ciągu 4 lat istnienia zyskał 251 152 depozytariuszy. Na skutek przemian gospodarczych pod koniec 1967 roku utracił jednak autonomię i przeszedł pod kuratelę banku centralnego. Operacje bezodsetkowe zawieszono do 1971 roku, gdy idea bezodsetkowej bankowości ożyła na nowo, przybierając postać Banku Społecznego Nasera¹⁶.

W 1975 roku w Arabii Saudyjskiej otwarto Islamski Bank Rozwoju, który wprowadził sektor bankowości islamskiej na arenę międzynarodową. Zrzesza on 56 krajów, a do głównych udziałowców należą m.in.: Arabia Saudyjska, Libia, Iran, Nigeria, Katar, Egipt, Turcja, Zjednoczone Emiraty Arabskie i Kuwejt. Rolą banku jest oferowanie krajom członkowskim produktów finansowych służących promowaniu rozwoju społeczno-gospodarczego.

W 1976 roku zorganizowano międzynarodową konferencję poświęconą ekonomii muzułmańskiej. Jej owocem był apel do rządów państw muzułmańskich o wspieranie działalności banków zgodnej z duchem bankowości islamskiej oraz stworzenie korzystnego klimatu dla powstawania kolejnych tego typu instytucji. Jednocześnie zajęto się sporną dotąd definicją lichwy – uznano za nią wszelkie formy oprocentowania operacji bankowych,

takie jak lokaty krótko- i długoterminowe, książeczki oszczędnościowe, akredytywy, rachunki oszczędnościowe, weksle, obligacje i inne, bez względu na to, czy zyski z oprocentowania są przeznaczone na inwestycje, czy też na konsumpcję¹⁷.

Podobnymi wnioskami zakończyły się dwie konferencje Ligi Świata Muzułmańskiego, zorganizowane w 1985 roku. Dodatkowo podkreślono na nich konieczność zgodności nowego systemu bankowego z prawem religijnym (szariatem).

W 1979 roku władze Pakistanu zdecydowały o całkowitej islamizacji gospodarki. Bankom dano pięć lat na dostosowanie się do nowej sytuacji i odejście od stosowania odsetek od depozytów i kredytów. Do podobnej sytuacji doszło po rewolucji islamskiej w Iranie. Jednak nawet w kraju ajatollahów po siedmiu latach od rewolucji, wedle informacji podanych przez irański bank centralny w 1986 r., *mudaraba* i *muszaraka* odpowiadały zaledwie za 38% aktywów banków¹⁸. W Turcji, zdominowanej przez banki konwencjonalne, islamskie „domy finansowe” mają w *mudaraba* i *muszaraka* najwyżej 8%. W dodatku prawo nie jest całkowicie jednoznaczne; sądy uginają się pod naciskiem przedsiębiorców, zezwalając bankom na okresową wymianę odsetkową i przedłużając okresy przejściowe. Przykładowo w 2002 roku Sąd Najwyższy Pakistanu uchylił postanowienie Federalnego Sądu Szariatu z 1999 roku zakazujące prowadzenia bankowości odsetkowej, mającej wejść w życie właśnie w 2002 roku.

W 1990 roku wraz z pojawieniem się pierwszych komercyjnych obligacji *sukūk* emitowanych przez Shell MDS w Malezji narodził się rynek islamskich papierów dłużnych jako alternatywa dla konwencjonalnych obligacji z oprocentowaniem.

¹⁶ Ibidem, s. 61.

¹⁷ A. Nazmi, op. cit.

¹⁸ T. Kuran, op. cit., s. 9.

Prawo islamskie wyklucza aktywa czysto finansowe, dlatego zabezpieczeniem *sukūk* przeważnie są nieruchomości. Zasada rządząca obligacjami *sukūk* jest prosta – nabywca obligacji otrzymuje w określonych przedziałach czasowych uzgodnioną wypłatę ze strony emitenta, który dodatkowo zobowiązuje się do wykupienia obligacji po cenie nominalnej w momencie ich wygaśnięcia.

W 2004 roku otwarto Islamski Bank Brytyjski – pierwszą tego typu placówkę komercyjną poza granicami świata islamskiego. Obecnie banki islamskie działają w większości krajów Ameryki Północnej, Bliskiego Wschodu i Azji Południowej.

7. Bariery rozwoju ekonomii islamskiej

Teoria ekonomii islamskiej jest – jak większość teorii – idealistyczna. Próba praktycznego jej zastosowania rodzi wiele problemów natury technicznej lub wynikających z naturalnych cech psychologicznych człowieka. Autorzy tacy jak T. Kuran uważają, że pojęcie ekonomii islamskiej zostało ukute, by wzmocnić identyfikację społeczności z islamem¹⁹. Oznaczałoby to jednak, że ekonomia islamska jest raczej sztucznym tworem niż rzeczywiście przemyślanym systemem ekonomicznym, do którego utworzenia nawoływano podczas konferencji z 1976 i 1985 roku. Praktyka pokazuje, że w stwierdzeniu tym kryje się ziarno prawdy.

Podstawę ekonomii islamskiej stanowi ogólne założenie o zakazie pobierania odsetek, utożsamianych z lichwą (*riba*). Nie uzgodniono jednak dokładnie, jak należy rozumieć „bankowość bez odsetek” w obliczu zjawiska inflacji. Spadek siły nabywczej pieniądza w czasie rodzi pytanie, czy przez „brak oprocentowania” należy rozumieć nominalną zerową stopę procentową, czy raczej oprocentowanie ograniczone do realnej stopy inflacji. Choć na konferencjach z 1976 i 1985 roku uznano, że narzucanie jakiegokolwiek oprocentowania jest niezgodne z zasadami islamu, banki i tak indeksują swoje prowizje i opłaty o wartość inflacji; inaczej nie miałyby szans utrzymać się na rynku.

Nie jest również pewne, czy sprzeczność z regułami islamu dotyczy wszystkich rodzajów odsetek, stąd pomysł, by przedsięwzięcia, z których odsetki płynęłyby na cele społeczne, uznawać za islamskie. Stosuje się też inny zabieg, zmieniając po prostu terminologię: np. w Iranie w transakcjach pomiędzy dwiema agencjami państwowymi odsetek nie nazywa się odsetkami – w tym wypadku różnica pomiędzy ISUF a bankowością konwencjonalną staje się wyłącznie semantyczna²⁰. Procenty nadal wykorzystuje się też w niektórych transakcjach i benchmarkach, a niekiedy także wprost mówi się o oprocentowaniu tzw. islamskich produktów finansowych. W 2002 roku bank centralny Maleszji wyemitował wartość 500 mln dol. obligacje „Global Sukūk”, noszące nazwę Islamskich Bonów Skarbowych. Przedstawiano je jako oparte na „islamskich zasadach bezodsetkowej finansowości i inwestowania”, aczkolwiek wielkość wpływów otrzymywanych przez nabywców obligacji została ustalona w odniesieniu do

¹⁹ T. Kuran, op. cit., s. 12.

²⁰ P. Ahmed, op. cit., s. 11.

londyńskiej stopy LIBOR. W tym samym roku emisję *sukūk* – o wartości 80 mln dol., obiecując zysk w wysokości 4% – ogłosił także bank centralny Bahrajnu²¹.

Inną przyczyną, dla której teoria mija się z praktyką, jest obecność na tych samych rynkach banków islamskich i konwencjonalnych. Powoduje to zróżnicowanie wyborów wśród klientów. Wybór bankowości islamskiej jest dobrym rozwiązaniem, jeśli zachodzi potrzeba pozyskania kapitału w warunkach wysokiego ryzyka, ponieważ reguła przerzucania strat na dawcę kapitału pozwala je ograniczyć. Z kolei spodziewając się znacznych zysków, lepiej pozyskać kapitał w tradycyjnym banku, ponosząc z góry ustalone koszty, ale zachowując większość zysku dla siebie. Rozwojowi ISUF sprzyjałaby zatem obfitość pewnych okazji do inwestowania, obarczonych niewielkim ryzykiem, ale i przynoszących skromniejsze, za to długofalowe zyski.

Do barier rozwoju bankowości islamskiej należy również zaliczyć globalizację. Obecnie nie ma już mowy o autonomicznych systemach ekonomicznych. Gospodarką globalną, a przez to i powiązanymi z nią w znacznym stopniu gospodarkami lokalnymi, rządzą wielcy gracze funkcjonujący w systemie kapitalistycznym: USA, Japonia czy Niemcy.

8. Podsumowanie

Fundamentem ISUF jest deklaracja przywiązania do idei sprawiedliwości społecznej oraz ideałów socjalnych, ale w praktyce różnice są niemal niezauważalne. Konkurencja banków komercyjnych, nieatrakcyjność nieoprocentowanych depozytów, ryzyko związane z możliwością straty na inwestycji i zawężony wachlarz instrumentów finansowych z jednej strony ograniczają grono klientów banków islamskich, z drugiej – wymuszają na nich stosowanie inżynierii finansowej, której celem jest zbliżenie własnych produktów do produktów bankowości konwencjonalnej, zamaskowanych za pomocą odmiennego nazewnictwa lub procedur mających na celu obejście regulacji (np. *murabaha*).

Nie znaczy to jednak, że ekonomii islamskiej brak jakichkolwiek zalet czy różnic w stosunku do systemu kapitalistycznego. Podczas ostatniego kryzysu ekonomicznego kraje islamskie w znacznej mierze uchroniły się przed stratami wynikającymi z inwestycji w instrumenty pochodne, ponieważ są one traktowane jako towar niematerialny, a zatem inwestowanie w nie jest zakazane. Banki islamskie odgrywają rolę stabilizatora gospodarczego również z tego względu, że same dysponują zrównoważoną strukturą aktywów i pasywów. Potępienie *riby* i niematerialnych produktów finansowych przez ekonomię islamską sprawia, że kapitał nie służy spekulacjom, lecz jest inwestowany w realną sferę gospodarki.

W wymiarze społecznym natomiast islamski system finansowy poprzez konstrukcję produktów bankowych zachęca wiernych do czynnego udziału w obrocie

²¹ M.A. El-Gamal, „Interest” and the Paradox of Contemporary Islamic Law and Finance, 27 *Fordham International Law Journal* 108 (2003), s. 18, <http://ir.lawnet.fordham.edu/ilj/vol27/iss1/6> (data dostępu: 11.05.2013).

gospodarczym. Jest to zgodne z pryncypiami islamu, ponieważ prowadzi do wzrostu dobrobytu społeczeństwa.

ISUF stanowi zatem ciekawą alternatywę dla konwencjonalnej bankowości, choć nie jest w stanie dowieść swojego potencjału z uwagi na dominację systemu kapitalistycznego w globalnej gospodarce. Zamiast podążać własną drogą, ekonomia islamska ucieka się do mimikry. Jej podstawy teoretyczne można jednak uznać za przestrożę przed zbytnim odrywaniem pieniądza od realnej gospodarki, owocującym jego koncentracją, oraz za przypomnienie, że biznes powinien służyć dobru całej społeczności, by ograniczyć rozwarstwienie majątkowe.

Bibliografia

- Afzalur R., *Economic Doctrines of Islam*, 2nd ed., Vol. 3, Islamic Publications, Lahore 1980, s. 55 [za:] Timur Kuran, *Islam and Mammon. The Economic Predicaments of Islamism*, Princeton University Press, Princeton and Oxford 2006, s. 8.
- Alzabalani A., Nair R.D., *Financial Recession, Credit Crunch and Islamic Banks: A Case Study of Al Rajhi Bank in the Kingdom of Saudi Arabia*, 'East-West. Journal of Economics and Business', Vol. XVI – 2013, No. 1, s. 15–36.
- Bala S., Zahari Z.R., *A Primer on Islamic Finance*, Research Foundation of CFA Institute, [s. l.] 2009, s. 5.
- El-Ashker A., *Egypt: An Evaluation of the Major Islamic Banks* [in:] *Islamic Financial Markets*, red. Rodney Wilson, Routledge, Oxon and New York, 2012, s. 60.
- El-Gamal M.A., „Interest” and the Paradox of Contemporary Islamic Law and Finance, s. 18, 27 *Fordham International Law Journal*, 108 (2003), <http://ir.lawnet.fordham.edu/ilj/vol27/iss1/6> (data dostępu: 11.05.2013).
- Muqtedar Khan M.A., *Mitologia i teologia w ekonomii muzułmańskiej*, „As-Salam”, nr 2 (26) 2012, Wyd. Liga Muzułmańska w Rzeczypospolitej Polskiej, s. 14.
- Mohammad N.S., *Muslim Economic Thinking: A Survey of Contemporary Literature*, Islamic Foundation, Leicester 1981, s. 63 [za:] Timur Kuran, *Islam and Mammon*, op. cit., s. 8.
- Nazmi A., *Bankowość muzułmańska*, PWN Biznes, <http://biznes.pwn.pl/haslo/3874125/bankowosc-muzulmanska.html> (data dostępu: 11.05.2013).
- Kuran T., *Islam and Mammon. The Economic Predicaments of Islamism*, Princeton University Press, Princeton and Oxford 2006, s. 10.
- Parvez A., *Finansowość muzułmańska wobec wyzwań współczesnego świata*, „As-Salam”, nr 2 (26) 2012, Wyd. Liga Muzułmańska w Rzeczypospolitej Polskiej, s. 12.
- www.planetaislam.com/koran_bielawski.html (data dostępu: 11.05.2013).